

“Anlaşılmaz” Olan Aslında Kim?

Nilüfer Uluç

Ankara Üniversitesi – Sosyal Antropoloji Bölümü

Günlük hayatta, farklı kültürden bir insanın davranışını, tutumunu, inançlarını, hatta görünüşünü anlaşılmaz bulduğumuzda sıklıkla tuhaf, komik, iğrenç... gibi sıfatlarla kendi açıklamamızı yapmaya yöneliriz. Bunu yaparken aslında kendi kültürel öğretimiz çerçevesinde, o kişinin kültürel öğretisini göz ardı etmiş oluruz. Bu, etnosentrizmdir. Etnosentrik bakış açısında, kişinin kendi kültürünü yücelterek, ötekini aşağılama eğilimi bulunmaktadır. Ötekinin kültürel öğretisini göz ardı ettiğimizde gördüklerimizi, okuduklarımızı, duyduklarımızı yorumlarken sahip olduğumuz etnosentrik bakış açısını, farkında olarak ya da olmayarak, kendi hayatımıza yayarız.

İçine doğulan kültür, bireyin hayatını cam bir fanus gibi çevreler. Her kurumuyla birlikte, bireyin doğumundan ölümüne kadar davranışlarını, tutumlarını, inançlarını, değerlerini çoğunlukla fark ettirmeden içselleştirmesini sağlar ve her kültür kendi normalini belirler. Doğal olarak biz içine doğduğumuz kendi kültürümüzün bize normal olarak öğrettiklerinin dışında kalanları, fanusun öte yanındakileri, anlamakta ve anlamlandırmakta güçlük çekeriz. Dolayısıyla herhangi bir durumu kendi kültürel öğretimiz çerçevesinde değerlendiririz. Bu değerlendirmeyi de ‘doğru’ kabul ederiz. Oysa olması gereken kendi kültürel gözlüğümüzü çıkarıp, ötekinin kültürel öğretisi içinde anlaşılmaz bulduğumuzu anlamaya çalışmaktır. Bilimsel olarak bunu yapan bilim dalı sosyal antropolojidir. Sosyal antropoloji, farklı kültürleri, ötekini açıklamayı, anlamayı hedef alarak, içine doğduğumuz kültürel yapı içinde oluşan düşünce sistemimizi yeniden yapılandırmaya çalışmaktadır. Böylelikle, içinde yaşadığımız kültürün dışındaki farklı kültürleri, kültürel çeşitliliği fark etmemizi sağlar. Örneğin, bazı kültürlerde ölen kişinin kalbinin, beyninin ya da karaciğerinin o kültürün üyelerince yenmesi, onların yamyamlıkla itham edilmesine neden olur. Yamyamlıkla itham etmeden önce, o kültürü bir değer olarak kabul ederek bunların yapılmasının nedenleri araştırıldığında, araştırmayı yapan sosyal antropologun saptadığı nedenleri (ölüye duyulan saygı, *mananın* üyelerine dağıtılması gibi), kendi kültür standartları içinde onaylaması gerekmez ama doğru tespit yapması gerekir. Böylelikle etnosentrik bakış açısını değerlendirmesinin dışında tutarak, diğer kültürlerle var olan olduğu gibi aktarır.

Fanusun dışında kalan kültürleri, ötekileri, anlamamak (tabii anlamamaya çalışmak da) bireylerarası, ülkelerarası, kültürlerarası çatışma sebebidir. Kimi zaman Pascal Nouma’nın Beşiktaş kulübünden atılmasına yol açar. Nouma’nın kendi kültürü içinde (belki) olağan sayılabilecek davranışı, kültürümüzde uluorta yapılamayacağından cezalandırılmasıyla sonuçlandı. Sadece işinden olmakla kalmayıp, gazete küpürlerindeki “iğrençlik”, “büyük ayıp”, “rezalet” başlıkları ile kamuoyunda da tepki toplaması sağlandı. Oysa Nouma, farklı bir kültürde top koşturduğunun ve o kültürün geleneklerinin kendine özgü olduğunun bilincinde olsaydı böyle bir cezalandırmayı yaşamak durumunda kalmazdı.

Etnosentrik bakış kimi zaman o kadar uç noktalara ulaşabilir ki, soykırım sebebi olarak da karşımıza çıkar. Kızılderili soykırımında Amerika’nın ‘bunlar uygarlığı reddediyorlar, uygar olmak istemiyorlar’ açıklaması ile kızılderilileri insan olarak göremedikleri gibi. Burada yanıt aranması gereken, uygarlığın hangi kriterler içinde ele alındığıdır. Günümüzde çoğu bilim dalı içinde, teknolojik açıdan ileri olma, uygarlık kriterini belirlemektedir. Teknolojinin reddi ya da ileri teknolojiye sahip olmama, bilgi çağında teknolojik bir ‘ilkelliği’ sağlasa da, uygarlığın ifadesi kültürel kurumların her alanında farklılaşabilmektedir. Uygarlık ifadesi için; bu kurumlara yönelik kriterlere göre yapılan, iki kültür arasındaki bir karşılaştırma gereklidir. Değerlendirme sonucunda yine de kültürün tamamına yönelik bir genelleme yapılamaz. Bu nedenle bir kültür diğerine kıyasla seçilen kriterlere göre daha uygar durumdadır, yorumu yapılmalıdır.

Etnosentrik bakış açısı kimi zaman da savaşların gidişatını etkiler. Amerika’ya ait Irak Savaşı’nda, Iraklılar’ın bir diktatörden kurtulma sevinciyle Amerika’ya kucak açacaklarının düşünülmesi gibi. Bu beklenti içinde gözden kaçan ve isteklerinin çabucak gerçekleşmesini engelleyen, Iraklılar’ın vatan savunmasına girmeleriydi. Uzun süre bir diktatörle yaşayan Iraklılar kurtuldukları için belki sevindiler ama bir başkasının boyunduruğu altına girmeyi reddettiler. Çünkü sunulan özgürlüğün (kavramsal olsa da) Amerika’ya ait olduğu ve Iraklılar için geçerli olmadığı göz ardı edilmiştir.

Etnosentrik bakış açısıyla kendi kültürel öğretimiz çerçevesinde ötekini yorumlarken, ötekinin de bizi kendi kültürel öğretisiyle değerlendirebileceğini hatırlamalıyız. Örneğin bizim kültürümüz için çok olağan olan ebeveynlerin çocuklarına evlenene kadar bakım vermeleri, hatta kimi durumlarda evlendikten sonra da destek olmaları bir başka kültür için (özellikle batı kültürü için) oldukça ‘tuhaftr’. Batı kültüründe çocuk 18 yaşına geldiğinde kendi kazancını sağlayarak evden ayrılmakta, ayrılmıyorsa anne babasına kira ödemektedir. Böyle bir öğretiyi çerçevesinde yetişen birisi için, bizim kültürümüzde gördüğü, bireyin neredeyse ölene dek evlat olarak görülmesi oldukça anlaşılmaz olacaktır. Ya da ölüme ilgili inançlarımıza baktığımızda, gömü sırasında ağlamak, ağıt yakmak üzüntümüzü abartıyla ifade etmek, kendi kültürü içinde tabutun etrafında toplanarak şarkı söyleyen, eğlenen birisi için oldukça ‘tuhaftr’. Kişilerarası ilişkilere bakıldığında da bizim kültürümüz içinde sıklıkla

rastladığımız kişisel alanımızın, örneğin Amerikan kültürüne göre, oldukça dar olması da benzer bir örnek oluşturur. Dokunmayı seven kültürümüzde kol kola gezen erkeklerin, bir Amerikalı tarafından eşcinsel olarak nitelendirilebileceği aklımıza gelmez. Kendi kültürümüz içinde bir karşılaştırma yapacak olursak, kırsalda görülen küçük yaşta evlilikler kent kültüründe 'ahlak dışı' olarak nitelendirilmektedir. Ekonomik nedenler gibi diğer öğeler bir yana, kırsal kesimde çocuk - ergen - yetişkin tanımları ile kent kültürünün çocuk - ergen - yetişkin tanımları arasındaki fark göz ardı edilerek, kent kültürü küçük yaşta evlenenleri 'çocuk' olarak niteler. Oysa bireyin biyolojik değil ama sosyal yaşı kültürüne göre değişmektedir ve kırsalda evlenen, evlendirilen 'çocuklar' aslında sosyal olarak evlenme yaşındadır. Kentlinin bu durumu onaylaması gerekmez ancak ahlaksızlık olarak suçlarken de kırsal kültürün öğelerini düşünmelidir.

Kısaca, etnosentrik bakış açısını hayatımıza dahil etmeye devam ettiğimiz sürece karşılaşacağımız kültür, hep kendi kültürümüz olacaktır. Oysa kendi kültürümüz fanusun dışındakilerden, ötekilerden daha fazla *normal* değildir ve 'anlaşılmaz' olan bize göre anlaşılabilir olandır. Bu nedenle de bir başkasına göre 'anlaşılmaz' olunabileceğini unutmadan değerlendirmelerde bulunulmalı ve bir durum, içine doğduğumuz kültüre göre doğru - yanlış, haklı - haksız olsa da, var olduğu kültür içinde anlamlandırılmalıdır.

